

ZAMONAVIY TIL TA'LIMIDA BAHOLASHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI: XALQARO TAJRIBA VA O'ZBEKISTON OLIY TA'LIMI UCHUN STRATEGIK YO'NALISHLAR

Abdurakhim Abdimutalipovich NASIROV

*filologiya fanlari doktori, professor,
Xalqaro hamkorlik bo'yicha prorektor,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti*

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy til ta'limida qo'llanilayotgan innovatsion baholash texnologiyalarining nazariy asoslari hamda ularning xalqaro tajribadagi qo'llanilishi tahlil qilinadi. Sun'iy intellektga asoslangan avtomatlashtirilgan baholash tizimlari, adaptiv testlash metodlari, raqamli portfelyar va Learning Analytics kabi texnologiyalarning afzalliklari hamda ularni o'quv jarayoniga integratsiya qilishning ilmiy-metodik imkoniyatlari yoritiladi. O'zbekiston oliy ta'lim tizimi uchun mazkur texnologiyalarning tatbiq etilishi natijasida yuzaga keladigan o'zgarishlar konseptual asosda ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: innovatsion baholash, sun'iy intellekt, adaptiv testlash, raqamli portfel, Learning Analytics, til ta'limi.

Kirish

Til ta'limida baholash jarayonining mazmuni va shakllari hozirgi bosqichda sezilarli darajada transformatsiya qilinmoqda. Bu jarayon global raqamlashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda ta'limning xalqaro standartlar bilan uyg'unlashuvi bilan izohlanadi. An'anaviy test va og'zaki nazorat turlari kompetensiyalarning barcha komponentlarini to'liq aks ettirish imkonini bermaydi, shu bois zamonaviy baholash tizimlari o'quvchining rivojlanish dinamikasini, til kompetensiyalarining tarkibiy qismlarini va ularning sifat ko'rsatkichlarini chuqur tahlil qilishga yo'naltirilgan (Philp & Duchesne, 2016).

Xalqaro amaliyotda baholash tizimining innovatsion shakllari ta'lim jarayonida shaffoflikni ta'minlash, raqamli ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish va o'quv faoliyatini individualizatsiyalash imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Mazkur omillar O'zbekiston oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida muhim o'rin tutadi.

1. Sun'iy intellektga asoslangan avtomatlashtirilgan baholash tizimlari

Yozma va og'zaki nutqni avtomatik baholashga yo'naltirilgan tizimlar tabiiy tilni qayta ishlash (NLP), mashinaviy o'qitish, neyron tarmoqlar va katta hajmdagi korpus ma'lumotlaridan foydalanadi. NLP algoritmlari matnning morfosintaktik tuzilmasini, leksik-semantik birliklarini, diskursiv bog'liqlikni hamda xatoliklar turlarini aniqlash imkonini beradi.

Sun'iy intellekt asosidagi baholash tizimlarining nazariy asosi psixometriya, statistik modellash va pedagogik o'lchash metodlariga tayangan holda baholashning ishonchlilik (reliability) va haqiqiylik (validity) ko'rsatkichlarini ta'minlashdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday tizimlar inson tomonidan berilgan baholar bilan yuqori

korrelyatsiyani namoyon etadi, bu esa ularni summativ va formatif baholashda qo'llash imkonini kengaytiradi (Jin & De Jong, 2022).

Shuningdek, sun'iy intellekt o'rganilayotgan tilning fonetik, prosodik va artikulyatsion ko'rsatkichlarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi, bu og'zaki nutqni baholash sifatini oshiradi. O'quvchi uchun avtomatik tahlilning mavjudligi muntazam mashq qilish, xatolarni mustaqil tahlil etish va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

2. Adaptiv testlash metodlari

Adaptiv testlashning metodologik asosini kompyuterlashtirilgan adaptiv testlash (CAT) modeli tashkil etadi. CAT algoritmi item response theory (IRT) ga asoslangan bo'lib, o'quvchining har bir javobidan so'ng uning qobiliyat darajasini qayta hisoblaydi va mos murakkablikdagi navbatdagi savolni tanlaydi.

Ushbu texnologiya signalni shovqindan ajratishga yordam beradigan psixometrik yondashuvlarga tayangan holda baholashning aniqligini sezilarli oshiradi. CEFR daraja mezonlariga asoslangan adaptiv testlar til kompetensiyalarining real holatini yuqori aniqlik bilan ko'rsatishi aniqlangan.

Shu bilan birga, adaptiv testlash o'quv jarayonida stress omillarini kamaytiradi, chunki o'quvchilar o'z imkoniyatlariga mos topshiriqlarni bajaradilar. Bu baholashning adolatli bo'lishi hamda o'quvchining demotivatsiyaga uchramasligini ta'minlaydi.

3. Learning Analytics

Learning Analytics (LA) zamonaviy ta'limni raqamli transformatsiya qilishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. LA o'quvchining elektron platformalarda qoldirgan faoliyat izlarini (digital footprint) tahlil qilish orqali o'quv jarayonining sifatini oshirishga qaratilgan.

LA metodologiyasi data mining, vizual analitika, prediktiv modellash va pedagogik diagnostika asosida shakllangan. Bu yondashuv orqali quyidagi jarayonlar aniqlanadi:

- o'rganishdagi murakkab nuqtalar,
- o'quvchining kutilayotgan muvaffaqiyat yoki muvaffaqiyatsizlik ehtimoli,
- topshiriqlarni bajarishdagi vaqt ko'rsatkichlari va strategiyalari,
- o'quvchining motivatsiyasi va faoliyat dinamikasi.

Ferguson (2012) ta'kidlaganidek, Learning Analytics ta'lim sifatini oshirishda qaror qabul qilishning ilmiy asoslangan modelini yaratadi. LA natijalari asosida o'quv dasturlarini optimallashtirish, resurslarni qayta taqsimlash va individual o'quv yo'nalishlarini taklif etish mumkin bo'ladi.

4. Raqamli portfelyar

Raqamli portfel til o'rganuvchining kompetensiyalarini izchil ravishda hujjatlashtirish imkonini beruvchi integrativ yondashuvdir. Portfelning nazariy asosida konstruktivizm, o'z-o'zini baholash nazariyasi va refleksiv pedagogika tamoyillari yotadi.

Portfel orqali o'quvchi quyidagi ko'nikmalarni rivojlantiradi:

- mustaqil rejalashtirish va maqsad qo'yish,
- o'z yutuqlarini real dalillar bilan asoslash,
- refleksiv tahlil yuritish,
- ijodiy yondashuvni rivojlantirish.

Raqamli portfelning amaliy qiymati shundaki, u o'quvchining faqat yakuniy natijasini emas, balki uning rivojlanish jarayonini ham aks ettiradi. Bu format summativ baholashning cheklovlarini bartaraf etib, kompetensiyaga asoslangan ta'limni qo'llab-quvvatlaydi.

5. Mobil va onlayn platformalar orqali baholash

Mobil va onlayn platformalar til ko'nikmalarini diagnostika qilishda multimodal imkoniyatlarga ega. Bu platformalarda quyidagi funksiyalar keng qo'llaniladi:

- real vaqt rejimida natijalarni qayd etish,
- avtomatik javoblarni tahlil qilish,
- gamifikatsiya elementlari orqali motivatsiyani oshirish,
- turli ko'nikmalar (reading, listening, vocabulary, speaking) bo'yicha darhol baholash.

Warschauer va Ware (2006) fikriga ko'ra, mobil baholash vositalari ta'limni demokratlashtirish, ya'ni barcha o'quvchilar uchun bir xil imkoniyatlar yaratishda muhim rol o'ynaydi.

Shuningdek, mobil ilovalar o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan loyihalashga imkon beradi, chunki o'quvchi istalgan vaqtda, istalgan joyda o'z kompetensiyalarini mustaqil tekshirib borishi mumkin.

6. Prediktiv analitika asosida baholash (qo'shimcha nazariy band)

Prediktiv analitika mashinaviy o'qitish modellariga tayangan holda o'quvchining kelajakdagi akademik muvaffaqiyatini prognozlashga qaratilgan yondashuvdir. Model o'quvchining faoliyat ko'rsatkichlari, topshiriqlardagi xatolar, vaqt sarfi va interaktivlik chastotasi asosida ishlaydi.

Bu baholash turi:

- xavf guruhidagi o'quvchilarni erta aniqlaydi,
- o'qituvchi intervensiyasini o'z vaqtida amalga oshirishga yordam beradi,
- o'quv jarayonining samaradorligini umumiy darajada oshiradi.

Prediktiv analitika xalqaro universitetlarda ta'limni boshqarishning asosiy vositasiga aylanib bormoqda, chunki u raqamli ta'lim muhiti bilan uyg'un ishlaydi va boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslashga imkon beradi.

7. Multimodal baholashning innovatsion modeli (qo'shimcha nazariy band)

Multimodal baholash turli modal (audio, vizual, matn, video) ma'lumotlardan foydalanish orqali til ko'nikmalarini yanada chuqur baholashga imkon beradi. Bu yondashuv kommunikativ kompetensiyaning kompleks tabiatini hisobga olgan holda yanada aniq diagnostik natijalar beradi.

Bunday model quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- real kommunikativ vaziyatlarni simulyatsiya qilish,
- kommunikativ strategiyalarni baholash,
- multimodal nutq hodisalarini tahlil qilish,
- interaktiv topshiriqlar orqali ko'nikmalarni diagnostika qilish.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimi uchun innovatsion baholash texnologiyalarining ahamiyati

Innovatsion baholash texnologiyalarining O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga integratsiyasi quyidagi ilmiy-metodik ustuvorliklarga ega:

1. **Baholashning xalqaro standartlar bilan uyg'unlashuvi.** Xalqaro reytinglar va akkreditatsiya jarayonlari uchun zarur bo'lgan shaffof diagnostika mexanizmlari shakllanadi.

2. **Raqamli ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv.** Learning Analytics rahbarlik va pedagogik qarorlarni dalillarga asoslangan holda qabul qilish imkonini beradi.

3. **Talabalar kompetensiyalarining aniq diagnostikasi.** Sun'iy intellekt va adaptiv testlash individual rivojlanish trayektoriyalarini aniqlash imkonini yaratadi.

4. **O'qituvchilarning metodik salohiyatini oshirish.** Yangi texnologiyalarni qo'llash o'qituvchilar kasbiy kompetensiyalarining kengayishiga olib keladi.

5. **Global ta'lim makoniga integratsiya.** Innovatsion baholash O'zbekiston oliy ta'limi uchun xalqaro hamkorlikning yangi imkoniyatlarini ochadi.

Zamonaviy til ta'limida baholash jarayonining takomillashuvi innovatsion texnologiyalarning ilmiy asoslangan qo'llanilishi bilan bevosita bog'liqdir. Sun'iy intellekt, adaptiv testlash, raqamli portfelyar va Learning Analytics kabi texnologiyalar til kompetensiyalarini chuqur, tizimli va shaffof baholash imkonini beradi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, mazkur texnologiyalar ta'lim sifatini oshiradi, baholash jarayonini optimallashtiradi va o'qituvchilarning individual rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu yondashuvlarni O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga joriy etish til ta'limi sifatini oshirishning strategik omili sifatida qaralishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ferguson, R. (2012). Learning analytics: Drivers, developments and challenges. *International Journal of Technology Enhanced Learning*, 4(5–6), 304–317.

2. Jin, W., & De Jong, J. (2022). Automated assessment of speaking proficiency: Advances and challenges. *Language Testing*, 39(3), 389–410.

3. Philp, J., & Duchesne, S. (2016). Exploring engagement in tasks in the language classroom. *Annual Review of Applied Linguistics*, 36, 50–72.

4. Warschauer, M., & Ware, P. (2006). Automated writing evaluation: Uses, limitations, and implications for English teaching. In P. Hubbard & M. Levy (Eds.), *Teacher education in CALL* (pp. 122–144). John Benjamins.